

Eläimen kuolema lapsuuden kokemuskertomuksissa

Nora Schuurman

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Tutkin artikkelissa kertomuksia lapsuudenaikaisista kokemuksista ja muistoista, jotka koskevat läheisen eläimen kuolemaa. Jäljitän näistä kertomuksista kulttuurisia skriptejä, jotka määrittävät eläinten kuoleman käytäntöjä sekä eläinten kuoleman suremista. Kysyn, miten sekä lapsuudessa että eläimiin suhtautumisessa tapahtuneet muutokset näkyvät eläinten kuolemaa käsittelevissä kertomuksissa. Aineistona käytän lemmikkiaiheisen kirjoituskeruun tekstejä, jotka on kerätty Suomessa. Analyysin perusteella erotan aineistosta kolme skriptiä: eläimen kuoleman avoimeen suremiseen rohkaiseva skripti, surun näyttämisen kieltävä skripti sekä eläimen kuoleman oikeutusta määrittävä skripti. Tutkimus tukee käsitystä ihmisen ja (muiden) eläinten välisen käsitteellisen rajan ja eläinten kategorisoinnin joustavuudesta sekä siitä, että suhteet eläimiin ovat lapsuudessakin osa ihmisen sosiaalista elämää ja eläimet näyttäytyvät niissä toimijoina ja subjekteina. Artikkelissa osoitan, että eläinsuhde ei ole erillinen osa kulttuuria vaan nivoutuu muihin yhteiskunnan ilmiöihin, kuten lapsuuteen ja sen muutoksiin.

ASIASANAT: eläinsuhde, kertomus, kuolema, lapsuus, lemmikkieläimet, skriptit.

Johdanto

Ihmisten ja eläinten välisiä suhteita on tutkittu yhteiskuntatieteissä viime vuosina runsaasti, mutta lapsuudenaikaisia suhteita eläimiin on tutkittu varsin vähän. Suuressa osassa lapsia ja eläimiä koskevasta tutkimuksesta on ollut kehityspsykologinen näkökulma, ja tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi eläinten vaikutusta lapsen empatiakyvyn kehitykseen tai eläinavusteisen terapian tai toiminnan hyötyjä (Tipper 2011). Näissä tutkimustraditioissa eläimellä on ennen kaikkea välinearvo lapsen elämässä, jolloin eläimen odotetaan vai-

kuttavan siihen, millainen ihminen lapsesta tulee. Sen sijaan tutkimuksia muista merkityksistä, joita eläimillä voi olla lapsille ja lapsuudessa, on niukasti. Vasta viime vuosina on alettu tutkia lasten omassa elämässään tärkeitä pitämiä sosiaalisia suhteita (Morrow 1998; Tipper 2011) sekä aikuisten lapsuusmuistoja eläimistä (Charles 2014; Leinonen 2013).

Tässä artikkelissa tutkin kertomuksia lapsuudenaikaisista kokemuksista ja muistoista läheisen eläimen kuolemasta. Näistä kertomuksista jäljitän

kulttuurisia skriptejä, jotka määrittävät eläinten kuoleman käytäntöjä sekä eläinten kuoleman suremista erityisesti lapsuudessa. Käytän aineistona lemmikkiaiheisen kirjoituskeruun tekstejä, jotka on kerätty Suomessa. Tutkimus kytkeytyy siten lapsuuden ja eläimiin suhtautumisessa tapahtuneisiin muutoksiin erityisesti suomalaisessa yhteiskunnassa. Lemmikkimuistojen lisäksi tarkastelen lapsuuden kokemuksia eläinten kuolemasta myös eläinten hyödyntämisen kontekstissa. Kysyn artikkelissa, miten sekä lapsuudessa että eläimiin suhtautumisessa tapahtuneet muutokset näkyvät eläinten kuolemaa käsittelevissä kertomuksissa. Analyysin perusteella osoitan, että emotionaalisia suhteita eläimiin on ollut sekä agraarikulttuurissa että nykyisessä lemmikkikulttuurissa. Eläimillä ei ole lapsuudessa vain yksilön kehitystä palveleva välinearvo, vaan eläimet itsessään ovat merkityksellisiä ystävinä ja perheenjäseninä.

Eläinten kuolemaan liittyvien emotionaalisten ja eettisten kysymysten tutkiminen on kiinnostavaa, koska tutkimus koskettaa sekä yksilölliseen eläinsuhteeseen että kuolemaan liittyviä seikkoja (Redmalm 2015). Eläinten kuolema kytkeytyy erityisen keskeisesti ihmisen ja (muiden) eläinten välisen käsitteellisen rajan määrittelyyn, sillä kuolemaa jäsentävät rituaalit ja moraalissäännöt ovat ihmisten ja eläinten kohdalla erilaiset. Suremiseen sekä tappamiseen liittyvien käsitysten muuttuminen kertoo tämän rajan moniselitteisyydestä ja kontekstuaalisuudesta. Ihmisen ja (muiden) eläinten erilaisuus tai samanlaisuus on aina ollut keskeinen osa ihmisyyden määrittelyä. Siten sillä on myös olennainen merkitys sen kannalta, voidaanko ihmisten ja eläinten välistä vuorovaikutusta sekä eläinten toimijuutta tarkastella sosiologisessa tutkimuksessa (Kupsala & Tuomivaara 2004; Peggs 2012). Lisäksi lapsuuden eläinsuhteiden tutkimus tuottaa uutta tietoa siitä, miten suhteet eläimiin, ihmisen ja eläinten välinen käsitteellinen raja sekä eläimiä koskevat kategoriat ovat kulttuurisesti tuotettuja *aikuisten*

maailmassa. Koska eläinsuhteiden tutkimus on perustunut miltei yksinomaan aikuisten eläinsuhteiden tarkasteluun, se ei riitä avaamaan kokemuksia siitä, millaisia lasten suhteet eläimiin voivat olla. Keskittymällä juuri lapsuuden eläinsuhteiden tutkimiseen pyrin tässä artikkelissa tuottamaan uutta tietoa tästä vähän tutkitusta alueesta.

Tukeudun artikkelissani yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen tapaan tarkastella ihmisten ja eläinten suhdetta relationaalisesta näkökulmasta, jolloin huomio kiinnittyy ihmisen ja eläinyksilön väliseen emotionaaliseen suhteeseen, keholliseen vuorovaikutukseen ja yhteiseen, jaettuun arkeen (Birke, Bryld & Lykke 2004; Haraway 2008, 17.32). Relationaalisuus korostaa yksilöllistä eläinsuhdetta essentialistisen eläinkäsityksen sijaan (Thompson 2011, 232). Eläin mielletään subjektiksi ja sosiaalisen suhteen osapuoleksi, joka vaikuttaa toiminnallaan keskeisesti siihen, millaiseksi ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutus muodostuu ja miten ihmiset tulkitsevat eläimiä (Schuurman 2012). Tällainen lähestymistapa kyseenalaistaa ihmisen ja eläinten välisen hierarkian ja rajan, mitä on nimitetty myös posthumanistiseksi näkökulmaksi ihmisen ja eläinten suhteisiin (Kaarlenkaski 2012, 28–29).

Kuoleman skriptit ja eläinsuhde

Eläimen kuolemaa ja sen suremista koskevia kulttuurisia käsityksiä ja normeja voi lähestyä *skripteinä*. Skriptit kuvaavat kulttuurisesti spesifiä tietoa toistuvista arkipäivän tilanteista, siitä mitä noissa tilanteissa tavallisesti tapahtuu ja miten tapahtumat etenevät (Miettinen 2006, 30; Quinn & Holland 1987, 19–22). Skriptit ovat kulttuurisesti jaettuina, ja ne opitaan sekä henkilökohtaisen kokemuksen välityksellä että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Skriptit myös auttavat ihmisiä selviytymään esimerkiksi läheisen kuoleman kaltaisista elämäntapahtumista kertomalla siitä, millaista

kuolemaa on sopivaa tai kiellettyä surra, kauanko suruprosessi voi kestää ja miten suremisen voi näyttää (Miettinen 2006). Tässä artikkelissa tarkastelen skriptejä, joita liittyy eläinten kuolemaan ja sen suremiseen, erityisesti lapsuudessa koettuun emotionaalisesti läheisen lemmikin menettämiseen.

Ihmisten kanssa elävät *lemmikit* tai *seuraeläimet* määritellään usein tietoisiksi sekä tunteviksi subjekteiksi ja toimijoiksi, jotka ovat ihmisen kanssa kehollisessa vuorovaikutuksessa ja jakavat arkielämän ihmisten kanssa merkityksellisellä tavalla (Charles 2014). Erotuksena muista eläimistä lemmikeille annetaan nimi, ne otetaan asumaan sisälle asuntoon eikä niitä yleensä syödä (Thomas 1983, 112–115). Lemmikit mielletään ystäviksi ja perheenjäseniksi sekä osin ihmiseen verrattaviksi subjekteiksi ja toimijoiksi, mikä hämärtää eläinten ja ihmisen sekä luonnon ja kulttuurin välistä kategorista rajaa (Charles & Davies 2011). Lemmikkien asema perheenjäseninä on tuottanut erilaisia tulkintoja ”posthumanistisista perheistä” (Tipper 2011) tai ”hybridiperheistä” (Franklin 2006), joihin kuuluu sekä eläimiä että ihmisiä, ilman selkeää hierarkiaa tai käsitteellistä rajaa. On esitetty, että ihmisten väliset sidokset perheissä ovat höllentyneet ja että lemmikit ovat tulleet täyttämään tätä vajetta (ks. Franklin 1999). Nickie Charles (2014) tosin huomauttaa, etteivät perhesidokset välttämättä ole muuttuneet niin paljon kuin on uskottu ja ettei läheinen suhde eläimiin ole sinänsä uusi ilmiö. Se on pikemminkin tullut uudella tavalla näkyväksi, kun arki on erkaantunut eläintuotannosta ja lemmikkien arvostus on lisääntynyt. Charles (2016) esittää myös, ettei lemmikkien asema perheissä ole mitenkään yksioikoisen posthumanistinen, vaan hierarkiaa ylläpidetään edelleen tilannekohtaisesti.

Lasten ja eläinten suhdetta on tutkimuksissa usein tarkasteltu universaalina ilmiönä (Morrow 1998), ja suhdetta eläimiin on pidetty lapsille luonnol-

lisena, jolloin romantiikan hengessä viattomiksi mielletyt lapset on rinnastettu eläimiin (Tipper 2011). Lapsuuden eläinsuhteita on tarkasteltu tutkimalla sekä suoraan lapsia että aikuisten lapsuutta koskevia muistoja ja kokemuksia. Näiden tutkimusten perusteella lasten tavat tuntea eläin yksilönä, kommunikoida sen kanssa ja rakentaa sen kanssa vuorovaikutuksellinen suhde näyttävät kontekstuaalisina ilmiöinä. Lapset kuvaavat lemmikkejään läheisinä ystävinä ja perheenjäseninä, osana perheen ja suvun verkostoja, jolloin ne kiinnittyvät tiettyihin ihmisiin ja paikkoihin, esimerkiksi koteihin ja pihoihin (Morrow 1998; Tipper 2011). Lapsen ja eläimen välille muodostuu usein kahdenkeskinen suhde, jossa lapset pitävät lemmikkiä sisaruksena, parhaana ystävänsä tai uskottuna ja kertovat sille salaisuuksiaan (Charles 2014). Lemmikit ovat lähellä silloinkin, kun aikuisilla ei ole aikaa kuunnella (Leinonen 2013, 70), ja varsinkin koirat tarjoavat lapsille myös mahdollisuuden liikkua kodin ulkopuolella (Morrow 1998). Joistakin eläinyksilöistä lapset eivät pidä, ja joitakin he pelkäävät. Tutkimuksissa sekä eläimet että lapset näyttävät aktiivisina toimijoina ja muodostavat keskenään sosiaalisia suhteita, joilla on lapsille merkitystä (Prout & James 1997, 7; Wyness 2012, 62).

Usein mainitaan, että kuolemasta on modernisaation edetessä tullut länsimaisessa kulttuurissa vaiettu aihe, josta puhuminen on mahdollista vain kiertoilmaisuin, ja surun näyttäminen avoimesti on kiellettyä (Bauman 1992, 134–135; Pentikäinen 1990, 196–199). Toisaalta on esitetty, että kuolema on pikemminkin eristetty ja siirretty julkisesta yksityiseen kokemuspiiriin, jolloin myös suremisesta on tullut yksityinen prosessi (Giddens 1991, 144–180; Miettinen 2006, 12). Ydinperheen korostuminen taas on johtanut siihen, että läheisen perheenjäsenen menettämisestä on tullut entistä raskaampi emotionaalinen kokemus (Ariès 1987, 472; Miettinen 2006, 13). Myöhäismodernille kuolemalle on myös ominaista, että sitä voidaan

jossain määrin kontrolloida, kun yhä useampia kuolemaan johtavia sairauksia voidaan hoitaa (Bauman 1992, 138–139). Eläinten kohdalla kuoleman lisääntynyt kontrolli näkyy paitsi sairauksien hoitona myös ennen kaikkea siinä, että ihminen yhä useammin päättää eläimen kuolemasta ja myös aiheuttaa sen (Marvin 2006).

Tavat ymmärtää eläinten kuolemaa ja suhtautua siihen heijastavat sekä ihmisten kuolemaan liittyviä kulttuurisia ilmiöitä että ihmisten ja eläinten suhteissa viime vuosikymmeninä tapahtuneita muutoksia. Erilaiset tavat suhtautua eläinten kuolemaan tuottavat erilaisia käytäntöjä ja yhteiskunnallisia normeja (Higgin, Evans & Miele 2011). Osa näistä on tunteiden ja niiden näyttämisen hyväksyttävyyttä koskevia sääntöjä ja käsitteitä, jotka ohjaavat käyttäytymistä (Turner & Stets 2005, 26–36). Säännöt määrittävät sitä, mitä ja millä tavoin on sopivaa tuntea sekä mitä tunteita on sallittua näyttää julkisesti ja millä tavoin (Hochschild 1990). Tunnesäännöt koskevat myös eläimen kuoleman herättämiä surun tunteita ja niiden näyttämistä (Morrow 1998).

Lemmikin kuolemaa surraan hyvin samalla tavoin kuin läheisen ihmisen kuolemaa. Lemmikin kuoleman sureminen on kuitenkin kaksijakoista, mikä kuvastaa eläinten ambivalenttia asemaa ihmisen kaltaisina mutta silti erilaisina (Redmalm 2015). Usein eläintä surraan erillisenä olentona, subjektina ja sosiaalisen suhteen osapuolena, samalla tavoin kuin läheistä ihmistä. Tilanteissa, joissa surun näyttäminen julkisesti on sosiaalisesti riskialtista tai surijalle itselleen liian raskasta, siitä otetaan kuitenkin etäisyyttä määrittelemällä eläin erilaiseksi kuin ihminen. Ihmisten, jotka eivät ole itse kokeneet läheisen eläimen kuolemaa, ei odoteta ymmärtävän siitä aiheutunutta surua, vaan he saattavat jopa vähätellä sitä (Leinonen 2013, 230). Tällöin voi pohtia, onko kyse ”kielletystä surusta” (Miettinen 2006, 19), jossa kuolleen henkilön ja surijan välistä suhdetta tai itse me-

nytyksen kokemuksta ei tunnusteta eikä siihen ole tarjolla tukea.

Kertomukset aineistona

Artikkelin aineistona olen käyttänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Kansanrunousarkiston vuosina 2014–2015 toteuttaman kirjoituskeruun *Kissa, koira ja hevonen – eläin perheenjäsenenä* (tästä eteenpäin lemmikkikeruu) tuottamia tekstejä. Keruu oli valtakunnallinen ja kaikille avoin, ja sitä markkinoitiin laajalti lehdissä ja sosiaalisessa mediassa. Osallistujia pyydettiin kertomaan elämästään niiden eläinten kanssa, jotka he itse määrittelivät lemmikeiksi. Aiheita olivat lapsuusmuistot, arki lemmikin kanssa kotona ja sen ulkopuolella, lemmikin hoidon järjestäminen matkojen aikana, vuorovaikutus ja yhteistyö lemmikin kanssa sekä ero lemmikistä, mukaan lukien eläimen kuolemaan liittyvät kokemukset.

Ihmisten kertomukset eläimiin liittyvistä kokemuksista ja muistoista ovat tärkeitä, sillä niiden avulla voidaan tarkastella eläinsuhdetta koskevia jaettuja kulttuurisia merkityksiä (Leinonen 2013, 67). Kertomukset ovat tietämisen muoto, jonka avulla voidaan ymmärtää ajallisuutta ja muutoksia sekä käsitellä menneisyyttä (Kaarlenkaski 2012, 39–40). Kerrotut kokemukset ovat muistitietoa, joka tarjoaa väylän menneisyyden kokemuksiin ja niille annettuihin merkityksiin. Nämä puolestaan ovat osa kulttuurista merkityksenmuodostusta. (Laurén 2010, 427–436.) Kertomuksissa kirjoittajat käsittelevät kokemuksiaan ja niiden merkityksiä sekä tuottavat ja tulkitsevat todellisuutta (Kaarlenkaski 2012, 39–40). Tässä artikkelissa tarkastelen kirjoittajien kokemuskertomuksista hahmottuvia, eläimiä ja niiden kuolemaa jäsentäviä skriptejä. Kertomukset eivät kuitenkaan itsessään ole skriptejä, vaan ne perustuvat skripteihin (Miettinen 2006, 32). Ne eivät toista skriptejä sellaisenaan, vaan kertomuksesta käy aina ilmi, jos ja miten skriptistä on poikettu.

Kirjoituskeruuaineistoissa omaelämäkerrallinen kerrontatapa on tavallinen, ja niitä voi pitää kirjoitettuna muistelukerrontana tai teemakirjoituksina (Hatakka 2004, 173). Lemmikkikeruun tekstit ovat tyypiltään kokemuskertomuksia, joilla kertoja pyrkii jäsentämään omia elämänvaiheitaan ja kokemuksiaan itselleen mielekkäällä tavalla siitäkin huolimatta, että kaikki kerrotut kokemukset eivät välttämättä ole kertojan omia vaan saattavat olla läheisiltä ihmisiltä kuultuja (Laurén 2006, 80). Omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa totuuden määrittely ei kuitenkaan ole yksinkertaista, sillä jokainen ilmaisu, vaikka kuinka epätarkka ja vääristynyt, kuvaa silti kirjoittajaansa (Smith & Watson 2010, 15). Siksi myös aikuisena kerrottu lapsuuden kokemus sisältää aina kirjoitushetkestä käsin tehtyä tulkintaa.

Lemmikkikeruu tuotti 186 vastausta, yhteensä 1 005 sivua. Tätä tutkimusta varten muodostin keruuteksteistä aineiston, johon otin 111 lapsuuteen sijoittuvaa kuvausta eläimen kuolemasta. Tekstien kertojia on aineistossa 65, ja heistä naisia on 60 ja miehiä viisi. Naisten suuri suhteellinen osuus kuvastaa naisten keskeistä roolia lemmikkien hoitajina (Power 2008), mutta se voi myös liittyä siihen, että naiset yleensä vastaavat kirjoituskutsuihin useammin kuin miehet (Laurén 2006). Kertojat ovat syntyneet vuosina 1919–1998¹, joten aineisto kattaa lapsuuden muistoja 1920-luvulta 2000-luvulle ja asettuu niiden muutosten kontekstiin, joita eläinten pidossa tapahtui siirryttäessä agrikulttuurista nykyiseen myöhäismoderniin kaupunkikulttuuriin. Tekstien pituus vaihteli yhden ja 66 sivun välillä. Teemoittelin tämän aineiston tarkempaa analyysia varten 11 eri teemaan sen mukaan, millä tavalla eläin oli menetetty, mikä oli aikuisten osuus tapahtumissa ja miten kertoja

itse oli kokenut tapahtuman tai joutunut olemaan siinä mukana. Kirjoitetussa tekstissä tunteiden ja arkaluontoistenkin asioiden ilmaiseminen on helpompaa kuin haastattelutilanteessa (Laurén 2010, 430), ja myös lemmikkikeruuaineiston tekstit ovat emotionaalisesti hyvin voimakkaita. Tässä artikkelissa keskityn eläimen kuoleman aiheuttamaan suruun ja sen näyttämiseen sekä käsityksiin eläinten kuoleman moraalisesta oikeutuksesta.

Lemmikin avoin sureminen

Lemmikkikeruuaineistossa lapsuuden eläimiä kuvataan tarkasti, ja kertomukset päättyvät lähes kaikissa teksteissä kuvaukseen eläinten kuolemasta. Eläimet kuolivat tapaturmaisesti (monesti auton alle), ne lopetettiin eri tavoin tai teurastettiin. Muutamassa tapauksessa eläin koki luonnollisen kuoleman. Aineistossa kuvataan lapsuudenaikaista kiintymystä eläimiin usein vahvana tunnekokemuksena, ja suru eläimen menetyksestä on käsin kosketeltava, monesti vielä kirjoitushetkellä: ”Ensimmäisen kissani kuolema jätti voimakkaan muiston. Ensimmäinen kissani on oikeastaan ensimmäinen rakkauteni, ja lapsen rakkaus on voimakasta ja syvää. Sydämeni särkyi silloin” (SKS KRA. Lemmikit 10–20. 2015. Nainen, s. 1976). Kertomuksissa eläimen kuolemasta eläimet näyttäytyvät selkeästi yksilöinä. Tämä näkyy saman kirjoittajan tavassa kertoa muista hänen lapsuusaikanaan kuolleista tai kadonneista kissoista. Kertojan suhde lemmikin menetykseen on kunkin eläimen kohdalla erilainen:

Kun toinen kissani Piipo katosi, menetys jätti kuitenkin vielä syvemmän haavan, sillä silloin en voinut kunnolla surra. Piipo katosi, eikä sitä koskaan löydetty. Se jätti kysymyksiä vaille vastauksia, tyhjyyden tunteen, mitä ei aika täyttänyt enää. Toki tuli uusia kissoja, mutta suru ja huoli siitä, miten Piipon kävi, jäi. Oliko se peloissaan, sattuiko siihen? Nämä kysymykset uhkaavat taas tulla mieleeni. Katoaminen on ehkä pahinta, mitä

1 Henkilötietojen, esimerkiksi syntymävuoden, ilmoittaminen ei ollut keruussa pakollista, joten kaikista tässä artikkelissa käytetyistä lainauksista ei ole olemassa tietoa kertojan syntymävuodesta.

voi tapahtua. (SKS KRA. Lemmikit 10–20. 2015. Nainen, s. 1976)

Usea kirjoittaja mainitsee kaivanneensa lapsena menettämänsä eläintä pitkään, moni vielä kirjoitushetkellä, aikuisena. Kokemuksen voimakkuudesta kertovat esimerkiksi maininnat siitä, miten edesmennyt eläin kulkee mukana unissa vuosia kuolemansa jälkeen: ”Vielä muutama vuosi sitten näin silloin tällöin Netasta unia. Ne unet loppuivat -melkein- vasta oman Pike-koiramme tultua omaan huusholliimme vuonna 2009” (SKS KRA. Lemmikit 189–190. 2015. Nainen, s. 1956). Redmalmin (2015) mukaan kuollut lemmikki määrittäytyi ensi sijassa eläimeksi, jos sen voi helposti korvata uudella. Sen sijaan surevan kokemus siitä, että kuollutta eläintä ei voi korvata, rinnastaa eläimen suremisen menetetyt ihmisen suremiseen. Yllä olevassa kertomuksessa eläimet eivät näyttäyty korvattavina, vaan jokaista on surtu erikseen, ainutkertaisena eläinyksilönä. Tämä viittaa eläimen yksilöasemaa korostavaan *avoimen surun skriptiin*. Tällöin lemmikki ymmärretään ihmiseen verrattavaksi subjektiksi ja vuorovaikutussuhteen osapuoleksi, jonka kuolemaa voi surra avoimesti. Kyse ei kuitenkaan ole eläimen inhimillistämistä, eläimen pitämisestä ihmisen kaltaisena (Schoorman 2012). Sen sijaan skripti kertoo ihmisen ja eläimen välisen rajan ja hierarkian hälvemisestä yksilöllisessä eläinsuhteessa, toisin sanoen eläimen *asemasta* suhteessa ihmiseen. Eläin näyttää ihmisen kumppanina suhteessa, joka koetaan lähes tasa-arvoisena (Haraway 2008, 47).

Siihen, miten eläimen kuolemaan suhtaudutaan, vaikuttavat myös eläinten lopettamisen käytännöt ja niihin liittyvät käsitykset. Aineistossa kuvattavat kokemukset ulottuvat agraarikulttuurista nykyiseen lemmikkikulttuuriin. Agraariajalla ja -kulttuurilla viitataan 1960-luvulle saakka Suomessa vallalla olleeseen maatalousvaltaiseen kulttuuriin, jossa eläinten pito ja hyödyntäminen olivat osa arkea (Leinonen 2013). Vanhempien su-

kupolvien kokemukset läheisistä eläinsuhteista sodanjälkeisinä vuosina asettuvat usein eläinten hyödyntämisen kontekstiin, kun taas nuoremmilla polvilla yhteys eläintuotantoon puuttuu (vrt. Charles 2014). Läheisiä suhteita on ollut kuitenkin kaikenlaisiin eläimiin: kertojat kasvoivat yhdessä kissan- ja koiranpentujen, varsojen, vasikoiden, karitsojen ja porsaiden kanssa, joita kirjoittajat saivat hoitaa (vrt. Leinonen 2013, 71). Nämä eläimet miellettiin lemmikeiksi, läheisiksi ystäviksi ja perheenjäseniksi, ja niiden kuolemaa surtiin. Avoimen surun skripti liittyy myös agraariajan kokemuksiin eläinten kuolemasta. Esimerkiksi sota-aikana lemmikin kuolema on tuntunut ylimääräiseltä menetykseltä:

Muutaman vuoden se oli ilonamme. Sitten se sairastui penikkatautiin ja halvautui. Äiti tiesi erään asetta kantavan autonkuljettajan, joka antoi armo-kuoleman ystävälle. Minusta tuntui elämä tyhjältä Evakon kuoleman jälkeen. Tädit, enot, serkut ja isä olivat poissa kotoa rintamalla ja eläinystäväkin oli poissa. Päätin jo silloin, etten ota itselleni koskaan koiraa, ero siitä on raskas. (SKS KRA. Lemmikit 92–115. 2015. Nainen, s. 1931)

Suhde eläimeen on lapsilla eri tavalla kehollinen kuin aikuisilla osittain siksi, että keholla, etenkin sen koolla, on lapsille erityinen merkitys (Tipper 2011). Myös eläimen kuolema on lapsille konkreettisuudessaan kehollinen tapahtuma, mistä kertoo tapa, jolla kuolleet eläimet ja niiden saamat vammat kuvataan kertomuksissa vielä vuosikymmentenkin jälkeen: ”Valkotäplä jäi pian tämän jälkeen junan alle. Se meni keskeltä ihan kahtia ja sen vihreät silmät tuijottivat taivasta avoimina. Meni kauan, ennen kuin lakkasin suremasta sitä, koska se oli minun kissani. Sen jäännökset haudattiin puutarhaan” (SKS KRA. Lemmikit 116–117. 2015. Nainen, s. 1966). Eläinten hautaamisesta maatalan tai kesämökin pihalle on aineistossa lukuisia mainintoja. Kun avoimen surun skriptin mukaisesti yksilönä pidetty eläin kuolee, sen kuolema

rinnastuu ihmisen kuolemaan ja siihen liitetään piirteitä ihmisten kuolemakulttuurin rituaaleista. Lemmikkikulttuurista on löydettävissä samoja rituaaleja siltä osin kuin eläinten kuolemaan ei ole kehittyneet omia rituaaleja; erityisesti monet suremiseen ja hautaamiseen liittyvät käytännöt ovat vakiintuneet (Kean 2013, 26–27). Eroja taas näkyy esimerkiksi siinä, että lemmikki haudataan usein omalle pihalle, vaikka myös erityiset lemmikkien hautausmaat ovat yleistyneet.

Kuoleman rituaalit voidaan hahmottaa siirtymäriittinä, jossa kuoleva siirretään vaiheittain roolistaan elävien yhteisön jäsenenä kuolleiden joukkoon (Koski 2014, 108–109). Ne myös kertovat siitä, millainen suhde kuolleella on ollut eläviin (Pajari 2014, 87). Fyysisen kuoleman ja hautaamisen välissä kuollut on siirtymävaiheessa, liminaalitilassa, jolloin hänen ei ikään kuin koeta olevan vielä kokonaan kuollut (Koski 2014, 108–109). Aineistossa on esimerkki siitä, miten liminaalitila voi pitkittyä, jos eläintä ei päästä heti hautaamaan: ”Kissaa ei voitu haudata talvella, joten sitä pidettiin pahvilaatikossa kasvihuoneessa talven yli. Kävin silittelemässä kissan ruumista silloin tällöin” (SKS KRA. Lemmit 441–442. 2015. Nainen, s. 1977). Lapselle kuolleen kissan ruumiin koskettaminen on mahdollista, sen silittäminen on jopa miellyttävää ja palvelee osana kissaystävän suremista samalla, kun kissa jatkaa kehollista läsnäoloaan kertojan elämässä vielä kuolemansa jälkeen. Kertomus vertautuu vanhaan tapaan kulkea ihmismainajan rinnalla kuoleman hetkestä hautaukseen saakka (Pajari 2014, 105), vaikka tapa ei koskekaan enää kyseisen kertojan sukupolvea. Kissan kuolema on lapselle sekä kehollinen että emotionaalinen tapahtuma, ja kehollisuus liittyy nimenomaan lapsen ja eläimen vuorovaikutussuhteeseen, ei esimerkiksi eläimen aineelliseen hyödyntämiseen. Seuraavassa osiossa tarkastelen sitä, miten kielletyn surun skripti ohjaa aikuisten suhdetta eläinten kuolemaan.

Kielletyn surun skripti

Lapsuudessa koettu läheisen eläimen kuolema ilmenee aineistossa arkielämästä irrallisena kokemuksena, jonka yllättävä kohtaaminen aiheuttaa shokin (Giddens 1991, 167–169; Miettinen 2006, 12). Suhde eläimiin näyttyy merkityksellisenä osana kertojien arkielämää, jossa eläimet ovat olleet yksilöitä, ystäviä ja perheenjäseniä, ja niiden kuolema on ollut raskas tapahtuma. Useimmat kirjoittajat kertovat itkeneensä avoimesti, mikä viittaa siihen, etteivät he ole kokeneet tarvetta kätkeä suruaan. Siihen verrattuna aikuisten antamasta lohdusta ja tuesta on huomattavan vähän mainintoja. Sen sijaan esimerkkejä siitä, kuinka aikuiset eivät ole tarjonneet lapselle lohtua eläimen kuoleman aiheuttamassa surussa, on useita:

Kun keinosiementäjä pöräytti eräänä päivänä autollaan pihaan, Misse meni auton alle takareunaan eteen piiloon. Ja kun siementäjä lähti, Missekin lähti. Minne se meni, sitä en tiedä, mutta pieni eloton ruumis jäi jäljelle. Joku sen kävi korjaamassa pois. En itkenyt. En sanonut mitään. Eikä kukaan ottanut minua syliin. (SKS KRA. Lemmit 266–332. 2015. Nainen)

Kirjoittaja ei ole ilmoittanut syntymävuottaan, mutta koko kertomuksen perusteella tapahtuma on ajoitettavissa 1960-luvulle. Kirjoittajan kokemus siitä, kuinka surun hetkellä kukaan ei huomionnut häntä, havainnollistaa aikuisten käyttäytymistä määrittäviä tunnesääntöjä. Vaikka tilanteeseen olisi liittynyt tunteita, niitä ei ole välttämättä saanut näyttää (vrt. Tipper 2011). Kuten eräs kirjoittaja toteaa, ”ennen lemmikin lopettamisen surua ei saanut näyttää, ei ainakaan, jos oli aikuinen” (SKS KRA. Lemmit 404–405. 2015. Nainen, s. 1950). Aineiston perusteella eläinten kuolemaa jäsentää *kielletyn surun skripti* (vrt. Miettinen 2006), joka näkyy aikuisten suhtautumistavassa, kun lapselle läheinen eläin on kuollut.

Eräs kirjoittaja muistaa isoäitinsä kannan asiaan: ”Isojoen mamma, isän äitee 90v. kovan elämän eläny vanaha ihminen sanoo, jottei elukkaan perähän pirä poraata. Siltä lehemä kuoloo jolla se on, eläämet on lountokappehia. Ei siihen aika-han mitää kissin hautaa piretty, eikä siihen kukkia viety” (SKS KRA. Lemmikit 204–218. 2015. Nainen, s. 1942). Ihmisen ja eläimen erilaisuuden korostaminen voidaan tulkita merkiksi siitä, että surua ei koeta täysin hyväksyttävänä. Toisin kuin aikuiset, lapset mieltävät vahvemmin oman perheen lemmikit ja muut tuntemansa eläimet henkilöiksi samaan tapaan kuin ihmisetkin, eikä eläimen ja ihmisen välille tehdä selkeää eroa (Tipper 2011). Lasten toiminnalle on ominaista avoimen surun skripti, kun taas aikuisia ohjaa voimakkaammin kielletyn surun skripti, jonka noudattaminen korostaa myös ihmisen ja (muiden) eläinten välistä rajaa. Skripti liittyy selvimmin eläinten hyötykäyttöön, mutta sama suhtautumistapa näkyy myös lemmikkien kohdalla.

Kielletyn surun skriptin voi liittää välineelliseen suhtautumistapaan eläimiä kohtaan ja avoimen surun skriptin nykyiseen emotionaalisen suhtautumiseen. Lemmikkien pidon yleistyminen liitetään modernisaatiokehitykseen, kaupungistumiseen, yleiseen vaurastumiseen ja vapaa-ajan lisääntymiseen (Franklin 1999). Kun kaupungistuminen etäännytti eläinten kanssa työskentelyn ja eläinten hyödyntämisen arjesta, lemmikkien pito yleistyi ja tunteiden näyttäminen eläimiä kohtaan tuli helpommaksi ja hyväksytyimmäksi. Taustalla on kuitenkin myös muuta. Lasten ja aikuisten suhteissa tapahtui toisen maailmansodan jälkeen muutoksia, jotka johtivat aiempaa avoimempaan keskusteluyhteyteen lasten ja aikuisten välillä (Cunningham 2006, 213–219). Samalla tunteiden näyttämisestä tuli avoimempaa ja sallitumpaa. Tämän tutkimuksen näkökulmasta emotionaalisen eläinsuhteen merkityksen kasvu liittyykin myös tunnesääntöjen höllentymiseen.

Erotan kielletyn surun skriptin vanhempien kirjoittajien kertomuksissa esimerkiksi silloin, kun kertoja on joutunut itse näkemään eläinten lopetuksen tai teurastuksen tai osallistumaan siihen. Agraariaikana eläimet lopetettiin useimmiten kotona, ja pieneläimiä alettiin lopettaa eläinlääkäri-asemilla vasta 1960- ja 1970-luvuilla. Esimerkiksi kissanpentujen lopettaminen oli yleistä, koska eläimiä oli yksinkertaisesti liikaa. Joskus aikuisista ei ole ollut päästämään eläintä päiviltä, kuten seuraavassa: ”Ukki lopetti ne heittämällä kiveä vasten. Vieläkin tuntuu kauhealta, koska näin sen omin silmin. Isä ei olisi pystynyt lopettamaan niitä ja siksi kissanpennut varmaan tuotiin ukille” (SKS KRA. Lemmikit 922–927. 2015. Nainen). Toisessa kertomuksessa isä kokee eläimen lopestustilanteen liian vaikeaksi, koska oma suru pitäisi kantaa yksin. Hän vetäytyy tilanteesta, ja tehtävä jää teini-ikäiselle lapselle: ”Kun Teppo tuli vanhaksi ja melkein sokeaksi, minä jouduin viemään sen enon luo ammuttavaksi. Isä ei suostunut viemään. Koira oli minulle ja isälle kaikkein läheisin” (SKS KRA. Lemmikit 25–26. 2015. Nainen, s. 1919). Näissä tapauksissa kyse ei ole siitä, ettei eläin olisi aikuiselle läheinen, vaan siitä, että eläintä kohtaan koettujen tunteiden julkiseen näyttämiseen sisältyi riskiä.

Osana lapsuuden yhteiskunnallista muutosta pyrkimykset suojella lapsia sekä tukea heitä henkisesti ovat lisääntyneet tavalla, jossa riskien hallinnan sijaan niitä pyritään välttämään lisäämällä kontrollia (Kullman, Strandell & Haikkola 2012, 12–13). Vaikka eläinten kuolema on ollut agraariaikana kohtuullisen arkinen tapahtuma, lapset pyrittiin usein säästämään sen näkemiseltä. Tässä kohdin näkyy, kuinka pyrkimykset suojella lapsia ja eläimiä limittyvät keskenään, sillä jo 1900-luvun alussa eläinsuojelijat halusivat siirtää eläinten teurastuksen pois lasten silmistä (Nieminen 2001, 55). Joskus lapsi sattui kuitenkin erehdyksessä paikalle, kun eläin lopetettiin:

Silitin Lottaa viimeisen kerran. Isä vei sen ulos ja minä jäin äidin kanssa sisälle. Jonkin ajan kuluttua menin ulos. Huomasin isän siellä ja lähdin kävelemään lähemmäs. Sitten yllättäen näin kun isä paiskasi Lotta-kissan piharakennuksen kiviseinää vasten. Isä ja minä hätkähdimme. Minä sitä, että näin rakkaan lemmikkini väkivaltaisen kuoleman ja isä sitä, että toljotinkin siinä. Isän katse ei ollut ilahtunut. (SKS KRA. Lemmikit 607–609. 2015. Nainen, s. 1966)

Kertomuksessa keskeistä ovat isän ja kertojan reaktiot. Kertojan huomio on itse kuolemassa, mutta isä reagoi lapsen läsnäoloon lopetushetkellä katseella, joka ”ei ollut ilahtunut”. Kielletyn surun skriptin mukaisesti isä ei kuitenkaan tarjoa lohtua. Aikuisilla on periaatteessa mahdollisuus kontrolloida sitä, millä tavalla eläimen kuolema konkretisoituu lapselle. Tilanteessa, jossa lapsi pääsee vahingossa näkemään eläimen kuoleman, kielletyn surun skripti saattaa kuitenkin estää aikuista lohduttamasta lasta.

Aineistossa näkyvät kuitenkin myös elämäntavassa, lasten ja aikuisten suhteissa sekä eläinsuhteissa tapahtuneet muutokset. Kielletyn surun skripti ei ole enää yhtä hallitseva, vaan lemmikin kuolemaa voidaan käsitellä yhdessä lapsen kanssa. Seuraavassa, vuoteen 2006 sijoittuvassa kertomuksessa nuori kirjoittaja kertoo muistonsa koiran lopetuksesta:

Muistan, kun iltamyöhään äiti tuli huoneeseeni ja sanoi, että joudumme ehkä lopettamaan Nanan. En aluksi tahtonut ymmärtää, mitä äiti tarkoitti, mutta pikkuhiljaa tajusin surullisen totuuden. Muistan viimeisen päiväni Nanan kanssa, kun halailin sitä, ja toivoin, että aika pysähtyisi, eikä Nana lähtisi viereltäni. Pian me sitten istuimmekin auton penkillä eläinlääkärin pihalla, ja katsoimme, kuinka äiti talutti Nanaa pois. Rukoilin, että Nana tulisi takaisin. Suru iski, kun näin äitini kävelevän takaisin ilman Nanaa. (SKS KRA. Lemmikit 473. 2015. Nainen)

Kertomuksessa äiti kontrolloi eläimen kuolemaa kokonaisuutena: hän valmistaa lapsen tapahtumaan henkisesti sekä vie koiran lopetettavaksi. Kertoja hyvästelee koiransa ja suree sen kuolemaa kotona, mutta hän ei ole paikalla lemmikin kuollessa vaan istuu muun perheen kanssa autossa. Tapauksen kontrasti vanhempien kirjoittajien kertomuksiin on ilmeinen. Se havainnollistaa aineistossa näkyvää kehitystä, jossa avoimen surun skripti on käytännössä syrjäyttänyt kielletyn surun skriptin. Kertomus kuvastaa myös prosessia, jossa lasten kokemusmaailmaa pyritään kontrolloimaan ”lapsen edun” nimissä (Kullman, Strandell & Haikkola 2012, 12–13). Vaikka menetyksestä puhutaan kertomuksessa avoimesti, kertomuksen äiti myös noudattaa 1900-luvun alussa peräänkuulutettua käytäntöä ja suojelee lastaan koiran kuoleman näkemiseltä. Seuraavassa osiossa analysoin käsityksiä eläinten kuoleman oikeutuksesta, jolloin tarkastelu laajenee myös eläinten hyötykäyttöön ja teurastukseen.

Oikea ja väärä kuolema

Aineiston mukaan eläinten lopetusta on pidetty agrariaaikana aikuisten asiana, riippumatta siitä, millainen suhde lapsella oli eläimeen. Lapsen mahdollisuudet kontrolloida eläinten kuolemaa ovat olleet hyvin rajalliset, ja kuolema on näyttäytynyt väistämättömänä (ks. Miettinen 2006, 12–13). Moni keruuseen vastannut kertoo käytännöstä lopettaa lapsen lemmikki ilmoittamatta siitä lapselle etukäteen: ”Meistä lapsista oli surullista, kun aika-ihmiset päättivät panna Terrin pois. Ehkei se ollut hyvä metsästyskoirana. Lastenmieltä ei tässä kysytyä eikä kuultu” (SKS KRA. Lemmikit 655. 2015. Nainen, s. 1941).

Joskus eläimen kohtalo on jäänyt arvoitukseksi, kuten seuraavassa: ”Oli syksy. Olin 15- tai 16-vuotias. Eräänä päivänä, kun palasin koulusta, Mirriä ei enää ollut. En koskaan saanut tietää täyttä totuutta Mirrin kuolemasta. Sellainen käsitys minulle jäi, että joku isäni työkavereista oli lopettanut lem-

mikkimme. Miksi? Kenen toimesta? Minne Mirri haudattiin?” (SKS KRA. Lemmikit 2–5. 2015. Nainen, s. 1953). Kertojan pohdinta sisältää avoimia kysymyksiä, joihin hän ei ole saanut vastausta. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavin on kysymys ”miksi”. Päätös eläimen elämän lopettamisesta on aina paitsi käytännöllinen myös eettinen. Lemmikkikeruun aineistossa näkyy, että kertojat ovat kokeneet epäoikeudenmukaisena tavan, jolla aikuiset ovat käsitelleet eläimen kuolemaa ja toteuttaneet sen. Eläimen lopettamisesta ei myöskään aina ole kerrottu lapselle. Esimerkiksi seuraavassa kertoja kokee vääränä, ettei hän ole saanut vaikuttaa eläinystävänsä kohtaloon:

Pörrin elämä oli kovin lyhyt. Riitta-täti kuoli joulukuussa 1961 ja Mustolan Irja oli laittamassa hautajaisia. Hänen veljensä Antti toi Irjan meilte ja kuulin, kun isä sanoi Antille, että täällä olisi yksi ”musta jänis”. Sinä iltana hävisi Pörri. Silloin minä päätin, vaikka olin hyvinkin alaikäinen, että tämä oli ensimmäinen ja viimeinen koira, minkä kukaan tappaa ilman minun lupaani. (SKS KRA. Lemmikit 335–343. 2015. Nainen, s. 1949)

Suhde eläimeen on henkilökohtainen, ja kertojalla on tarve saada hallita lemmikkinsä elämää itse, ohi aikuisten, joihin ei voi luottaa. Toisin kuin kertoja, aikuiset tulkitsevat koiraä ylläolevassa kertomuksessa ensisijaisesti eläimenä, korvattavana olentona, eivät ihmiseen verrattavana sosiaalisen suhteen osapuolena. Siksi myös aikuisten käsitys eläimen aineellisuudesta on erilainen kuin lasten: eläin on hyödynnettävissä, sillä se on ”vain” eläin. Kyseessä on eläimen *oikean ja väärän kuoleman skripti*. Siinä missä aikuisille eläimen lopettaminen tai teurastaminen on tietyissä tilanteissa hyväksyttävää ja tulkittavissa ”oikeaksi” kuolemaksi, lasten kokemusmaailmassa sama kuolema saattaa näyttäytyä ”vääränä”. Tipperin (2011) mukaan lapset ovat tietoisia aikuisten ja lasten välisestä dynamiikasta ja vallasta, ja aineistossa kuvatut kokemukset ovat tästä selkeä esimerkki. Seuraavassa tapaukses-

sa 1950-luvun alkupuolelta lasten lemmikkikoira on kohdannut loppunsa sukulaisen luona, minkä kertoja kokee vääränä vielä kirjoitushetkelläkin:

Kamalin järkytys oli, kun pikkujoulun aikaan tämän vierailumme jälkeen menimme enolaan. Täti kutsui meidät ”isot tytöt” yläkertaan katsomaan yllätystä. Tosi yllätys olikin! Enoni työhuoneen oven-suussa oli musta koirannahkainen pienehkö talja. ”Siinä Tarjukka nyt on!” täti kertoi ja lisäsi vielä shokeraavamman tiedon: ”Turjukka lopetettiin ampumalla päähän Pengerkadun poliisiasemalla.” (En vieläkään ole pystynyt arvioimaan, oliko tätini tietoinen sadisti. Meille tytöille Tarjukan kuolema oli surun asia ja taljan näyttäminen/käyttäminen julmaa). (SKS KRA. Lemmikit 153–172. 2015. Nainen)

Esimerkissä eläimestä on tehty hyödynnettävä ja sen kuolemasta aineellinen, mutta kuoleman emotionaalinen kohtaaminen jää aikuisten puheista puuttumaan. Oikean ja väärän kuoleman skripti menee pitemmälle kuin kielletyn surun skripti: ei ole kyse vain tunteen näyttämisestä, vaan ”oikea kuolema” saa oikeutensa eläimen tappavuudesta ja hyödynnettävyydestä. Se ei vaadi neuvottelua, lupaa tai selitystä, vaan se on itseltään selvä. Harawayn (2008, 78–80) mukaan eläimistä ”tehdään tapettavia” (*”make killable”*) kategorisesti, jolloin tietyn eläinyksilön lopettamista tai teurastamista ei tarvitse erikseen perustella. Lopetuspäätös perustuu eläimen määrittämiseen ”vain eläimeksi”, ei tuntevaksi tai ihmisen kanssa kommunikoivaksi yksilöksi, jolloin lopetuksesta tulee skriptin mukainen ”oikea” kuolema.

Aineistossa on mainintoja myös teurastamisesta, joka on niin ikään usein salattu lapsilta: ”Meillä oli kaupungissa naapuritalon vajassa oma sika jatkosodan jälkeen. Kirjoitin vajan oveen sen nimen ’Manta’ ja vein sille vesiheiniä välipalaksi. Kukaan ei kertonut, mistä pöytään ilmestyneet liharuuat olivat lähtöisin. En taatusti olisi niitä syönyt” (SKS

KRA. Lemmikit 697–700. 2015. Nainen, s. 1938). Näissä kertomuksissa eläinten pennut ja poikaset ovat monesti olleet kertojien leikkiveroita, ja heidän suhteensa niihin on ollut yhtä lämmin kuin kissoihin ja koiriin. Ystävyys on saanut äkinäisen lopun, kun possu tai kani on teurastettu tai karja-auto ajanut pihaan. Eräs kirjoittaja kertoo, kuinka "[m]e lapset piilouduimme auton tullessa sisälle itkemään" (SKS KRA. Lemmikit 754–767. 2015. Nainen, s. 1937). Myös muistot teurastuksesta ovat usein hyvin tunteenomaisia, ja erityisesti tuttujen eläinten syöminen on tuntunut pahalta: "Joulu tuli ja sen ajan mukaan kanit niin kuin siatkin (meillä ei ollut) teurastettiin ja tehtiin jouluruokaa – en voinut syödä omaa kaniani, se oli surkea joulu" (SKS KRA. Lemmikit 77–89. 2015. Nainen, s. 1934). Eläimen kuolemasta tunnettu suru ei selvästikään liity ensi sijassa eläimen kategoriseen asemaan tuotanto- tai lemmikkieläimenä vaan siihen yksilölliseen suhteeseen, joka eläimen ja kertojan välille on muodostunut (vrt. Charles 2014). Tällöin eläimet on koettu ainutlaatuisina ja korvaamattomina. Käsitys eläimistä on kuitenkin hyvin kontekstuaalinen ja voi muuttua tilanteen mukaan. Seuraavassa on samalta kirjoittajalta kaksi lainausta, joista näkyy, miten kokemus teurastuksesta saa erilaisia merkityksiä eri ikävaiheissa:

Järkytin valtavasti ja itkin kun karja-auto oli tullut pihaan ja karjanostaja jotain sitten vanhempieni kanssa siellä sopi. Olin siinä tuvan eteisessä kun leveistä tallinovista hoipperehti muutaman kuukauden ikäinen lehmävasikka päivänvaloon. Karjanostaja oli siinä ja yht'äkkiä löi kirveellä pikkuvasikkaa niskaan. Vasikka vaipui maahan ja mies tarttui siihen ja heitti sen karja-auton sivuosastoon ja sulki oven. Itkin ja paruin kun se tuli niin yllätyksenä. Miksei vasikkaa viety elävän? (SKS KRA. Lemmikit 663–671. 2015. Mies, s. 1950)

Kertoja kuvaa vasikan yllättävää teurastusta järkyttävänä tapahtumana ja omaa reaktiotaan sii-

hen vahvana. Muutamaa vuotta myöhemmin hän on itse osallistunut sian teurastukseen, ja tähän kokemukseen liittyvä muisto onkin täysin erilainen:

Sian teurastuksessa kerran olin mukana noin 11–12 vuotiaana. Isä meni karsinaan pienoiskiväärin kanssa ja ampui sikaa otsaan ja se putosi heti siitä. Isä otti puukon ja avasi kurkun ja minä pitelin pesuvatia johon veri juoksi. Äiti sitten vispasi verta ja paistoi ohuita verilettuja monen letun valurautapannussa. Oli ne herkullisia! (SKS KRA. Lemmikit 663–671. 2015. Mies, s. 1950)

Tässä kuvaus ei ole enää yhtä dramaattinen kuin ensimmäisessä lainauksessa vaan pikemminkin tekninen. Iän myötä kirjoittajan käsitys eläimistä on muuttunut kategorisemmaksi, jolloin kokemus niiden teurastamisesta on ollut helpompi. Kertojan käsitys tietyistä eläimistä "tapettavina" on vahvistunut, ja niiden teurastuksesta on tullut "oikea" kuolema.

Asennetutkimuksissa eläimiin suhtautuminen on usein jaettu emotionaaliseen ja välineelliseen, ikään kuin toisensa poissulkevin vaihtoehtoina, jolloin emotionaalinen suhde on liitetty lemmikkeihin ja välineellinen tuotantoeläimiin (Macnaghten 2004). Viime aikoina tämä kahtiajako on monissa tutkimuksissa kyseenalaistettu ja korostettu sen sijaan emotionaalisen ja välineellisen suhtautumisen päällekkäisyyttä (Wilkie 2010). On myös selvää, ettei tuotantoeläinten teurastukseen tai koe-eläinten lopetukseen suhtautuminen ole yksioikoista. Niiden eläinten kuolemaa, jotka on kategorisesti tarkoitettu lopetettaviksi tai teurastettaviksi, ei yleensä surra avoimesti, mutta toimenpide ei silti aina ole tuottajille tai työntekijöille helppo, vaan saattaa aiheuttaa syyllisyyttä (Wilkie 2010, 148–149). Tuotantoeläimen kuolema voi näyttäytyä oikeana, mutta sen suremista ohjaa silti kielletyn surun skripti, mikä viittaa eläimiin suhtautumisen ristiriitaisuuteen.

Lemmikkieruun aineistossa suhtautumistapojen päällekkäisyys näkyy selvästi: ”Talven tullen possut lahdatiin ja tehtiin meille ruuaksi. Emme olleet kovinkaan suruissamme asiasta, koska tiesimme, että kevään tullessa uusi porsas täytti aitausten ja tuli meidän leikkikaveriksemme” (SKS KRA. Lemmikit 395–400. 2015. Nainen, s. 1955). Eläin on tässä samaan aikaan ystävä ja hyödyke, eikä raja suhtautumistapojen välillä ole jyrkkä, vaan eläimen hyödyntäminen on osa sen kokonaisvaltaista asemaa perheessä. Kertoja kutsuu possuja ”leikkikavereikseen”, mutta ne ovat silti korvattavissa uusilla possuilla seuraavana kesänä. Oikean ja väärän kuoleman skriptin mukaisesti porsaiden teurastus näyttättyy kertojalle oikeana kuolemana, jolle on perusteet ja joka siksi vähentää olennaisesti eläimen kuoleman aiheuttamaa surua.

Vääränä koetun kuoleman kohdalla tilanne on päinvastainen. Aineistossa muistetaan myös lemmikkejä, joiden kuoleman on aiheuttanut ulkopuolinen, usein tuntematon ihminen: ”Kissan ollessa noin 4-vuotias löysin sen metsästä kuolleen. Joku oli antanut sille myrkyä. Suru oli valtava ja vaikea oli hyväksyä ihmisen julmaa tekoa.” (SKS KRA. Lemmikit 629. 2015. Nainen, s. 1966). Kun eläimen kuolema koetaan vääränä, siihen liittyvä suru tuntuu sitäkin voimakkaammalta. Tunteet ja moraalikäsitteet ovat sidoksissa toisiinsa, ja eläimiä kohtaan koetut tunteet liittyvät huoleen eläinten kohtelusta (Macnaghten 2004). Kuoleman kohtaaminen irrallisena kokemuksena tuottaa usein moraalista pohdintaa ja muutoksen todellisuuskäsityksessä (Giddens 1991, 144–180), jolloin se voi myös muuttaa käsitystä oikeudenmukaisesta maailmasta ja eläinten paikasta siinä.

Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen perusteella lapsuuden kokemuksia eläinten kuolemasta ja siihen suhtautumisesta ohjaavat erilaiset kulttuuriset skriptit, jotka

koskevat kuoleman suremista sekä sen moraalista oikeutusta. Avoimen surun skriptin mukaan läheisen eläimen menetystä on sallittua surra samaan tapaan kuin läheisen ihmisen kuolemaa. Menetyksen keskiössä on eläinyksilön kanssa eletty yhteinen historia yleisen, luonnollisena pidetyn eläinsuhteen sijaan. Sureminen ulottuu myös hyötykäytössä oleviin eläimiin silloin, kun näihin on muodostunut yksilöllinen, emotionaalinen suhde. Erityisesti aikuisten reaktioissa ja lasten saaman tuen ja lohdun vähäisyydessä erottuu myös kielletyn surun skripti, joka jäsentää vahvimmin agrariakulttuuriin sijoittuvia kokemuksia. Näissä kokemuksissa näkyy jännitteitä lasten ja aikuisten välillä, toisin kuin lemmikkikulttuurissa, jossa eläimiin liittyvien tunteiden ilmaiseminen on hyväksytympää. Eläinten kuolemaan liittyviä eettisiä kysymyksiä jäsentää skripti, joka määrittää käsitystä eläimen oikeasta ja väärästä kuolemasta sekä eläimen tappamisen oikeutuksesta. Kun eläin ymmärretään yksilönä, subjektina ja sosiaalisen suhteen osapuolena, sen kuolema koetaan helposti vääränä ja epäoikeudenmukaisena, mutta silloin kun tällaista yhteyttä eläimeen ei ole, sen lopettaminen tai teurastaminen saataan kokea oikeana.

Eläinten kuolemaa lapsuuden kokemuksena jäsentävät skriptit kertovat ennen kaikkea ihmisen ja eläinten välisen käsitteellisen rajan ja eläinten kategorisoinnin joustavuudesta. Tutkimus tukee siten Redmalmin (2015) tulkintaa siitä, miten surua eläimen kuolemasta hallitaan tarpeen mukaan kätkemällä se ja korostamalla ihmisten ja eläinten välistä rajaa. Silloin kun surun kokeminen ja näyttäminen on mahdollista, ei raja ole yhtä tärkeä. Dafna Shir-Verteshin (2012) mukaan läheisenä pidetty lemmikki voidaan etäännyttää uudestaan ”vain eläimeksi”, jos perhesuhteissa tapahtuu eläinten pitoa hankaloittavia muutoksia. Näin voi kuitenkin käydä myös silloin, jos eläin kuolee ja sen kuoleman sureminen koetaan kielletyksi tai kuolema oikeutetuksi, jolloin eläimen ka-

tegoria muuttuu ja se määrittyy Harawayn (2008, 78–80) termein ”tapettavaksi”. Kuolema tuo ihmisen ja eläinten suhteista esiin sellaisia rajanvetoja ja kategorioita, jotka eivät eläinten kanssa eleyssä arjessa välttämättä näy. Kuten Charles (2014) esittää, emotionaaliset suhteet eläimiin eivät ole uusi, lemmikkien pidon mukana syntynyt ilmiö, minkä myös tämä tutkimus osoittaa.

Lapsuudessa rajat ja kategoriat eivät kuitenkaan hahmotu itsestään selvinä. Suhteet eläimiin vertautuvat lapsuudessa usein ihmisten välisiin ystävyys- ja perhesuhteisiin ja eläimet koetaan yksilöinä. Lisäksi ne sijoittuvat kulloiseenkin sosiaalisten suhteiden, normien ja käytäntöjen kontekstiin ja nivoutuvat muihin yhteiskunnan ilmiöihin kuten kaupungistumiseen. Kokemukset lapsuuden eläinsuhteiden läheisyydestä ja eläinten kuoleman aiheuttamasta surusta ja moraalisesta pohdinnasta antavat kuitenkin viitteitä siitä, että suhde eläimiin on lapsuudessa eri tavalla posthumanistinen kuin aikuisten kohdalla (vrt. Tipper 2011). Tipperin mukaan lapsia ja eläimiä yhdistää asema eräänlaisina ”vähemmistöryhminä”, minkä vuoksi sekä lasten että eläinten tutkiminen itsenäisinä toimijoina on niin uutta. Suhteet eläimiin ovat kuitenkin lapsuudessa osa ihmisen sosiaalista elämää, ja eläimet näyttäytyvät niissä toimijoina ja subjekteina. Kulloisestakin tilanteesta ja suhteen osapuolista lopulta riippuu, kokeeko lapsi eläimen läheisenä kumppanina vai hyödyntämisen kohteena.

Kirjallisuus

- ARIÈS, PHILIPPE. 1987. *The Hour of Our Death*. New York: Vintage Books.
- BAUMAN, ZYGMUNT. 1992. *Mortality, Immortality and Other Life Strategies*. Cambridge: Polity Press.
- BIRKE, LYNDIA, METTE BRYLD & NINA LYKKE. 2004. ”Animal Performances. An Exploration of Intersections between Feminist Science Studies and Studies of Human/Animal Relationships.” *Feminist Theory* 5:2, 167–183.
- CHARLES, NICKIE. 2014. ”Animals Just Love You as You Are’: Experiencing Kinship across the Species Barrier.” *Sociology* 48:4, 715–730.
- CHARLES, NICKIE. 2016. ”Post-Human Families? Dog-Human Relations in the Domestic Sphere.” *Sociological Research Online* 21:3, 8. <http://www.socresonline.org.uk/21/3/8.html>. Luettu 21.11.2016.
- CHARLES, NICKIE & CHARLOTTE AULL DAVIES. 2011. ”My Family and Other Animals: Pets as Kin.” Teoksessa *Human and Other Animals: Critical Perspectives*, toim. Bob Carter & Nickie Charles. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 69–92.
- CUNNINGHAM, HUGH. 2006. *The Invention of Childhood*. London: BBC Books.
- FRANKLIN, ADRIAN. 1999. *Animals and Modern Cultures. A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*. London: SAGE.
- FRANKLIN, ADRIAN. 2006. ”Be(a)ware of the Dog’: A Post-Humanist Approach to Housing.” *Housing, Theory and Society* 23:3, 137–156.
- GIDDENS, ANTHONY. 1991. *Modernity and Self-identity*. Cambridge: Polity Press.
- HARAWAY, DONNA. 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- HATAKKA, MARI. 2004. ”Kun on tunteet’ Lukemisen kokemus metodisena mahdollisuutena.” Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, toim. Tuulikki Kurki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 171–198.
- HIGGIN, MARC, ADRIAN EVANS & MARA MIELE. 2011. ”A Good Kill: Socio-technical Organisations of Farm Animal Slaughter.” Teoksessa *Humans and Other Animals: Critical Perspectives*, toim. Bob Carter & Nickie Charles. London: Palgrave Macmillan, 173–194.
- HOCHSCHILD, ARLIE RUSSELL. 1990. ”Ideology and Emotion Management: A Perspective and Path for Future Research.” Teoksessa *Research Agendas in the Sociology of Emotions*, toim. Theodore D. Kemper. Albany: State University of New York Press, 117–142.
- KAARLENKASKI, TAIJA. 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- KEAN, HILDA. 2013. ”Human and Animal Space in Historic ’Pet’ Cemeteries in London, New York and Paris.” Teoksessa *Animal Death*, toim. Jay Johnston & Fiona Probyn-Rapsey. Sydney: University of Sydney Press, 21–42.
- KOSKI, KAARINA. 2014. ”Sosiaalinen kuolema.” Teoksessa *Kuoleman kulttuurit Suomessa*, toim. Outi Hakola, Sari Kivistö & Virpi Mäkinen. Helsinki: Gaudeamus, 107–122.
- KULLMAN, KIM, HARRIET STRANDELL & LOTTA HAIKKOLA. 2012. ”Lapsuuden muuttuvat tilat. Näkökulmia lapsuuteen 2000-luvulla.” Teoksessa *Lapsuuden muuttuvat tilat*, toim. Harriet Strandell, Lotta Haikkola & Kim Kullman. Tampere: Vastapaino, 9–26.

- KUPSALA, SAARA & SALLA TUOMIVAARA. 2004. "Sosiologinen eläintutkimus – eläinten yhteiskunnallinen merkitys sosiologian tutkimuskohteena." *Sociologia* 41:4, 310–321.
- LAURÉN, KIRSI. 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisen suokokemukset ja –kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAURÉN, KIRSI. 2010. "Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus." Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura, 426–449.
- LEINONEN, RIITTA-MARJA. 2013. *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- MACNAGHTEN, PHIL. 2004. "Animals in Their Nature: A Case Study on Public Attitudes to Animals, Genetic Modification and 'Nature'" *Sociology* 38:3, 533–551.
- MARVIN, GARRY. 2006. "Wild Killing: Contesting the Animal in Hunting." Teoksessa *Killing animals*, toim. The Animal Studies Group. Urbana: University of Illinois Press, 10–29.
- MIETTINEN, SONJA. 2006. *Eron aika. Tyttären kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MORROW, VIRGINIA. 1998. "My Animals and Other Family: Children's Perspectives on Their Relationships with Companion Animals." *Anthrozoös* 11:4, 218–226.
- NIEMINEN, HANNU. 2001. *Sata vuotta eläinten puolesta. Kertomus Suomen Eläinsuojeluyhdistyksen toiminnasta 1901–2001*. Helsinki: Suomen Eläinsuojeluyhdistys.
- PAJARI, ILONA. 2014. "Kuolemanrituaalit Suomessa." Teoksessa *Kuoleman kulttuurit Suomessa*, toim. Outi Hakola, Sari Kivistö & Virpi Mäkinen. Helsinki: Gaudeamus, 87–106.
- PEGGS, KAY. 2012. *Animals and Sociology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- QUINN, NAOMI & DOROTHY HOLLAND. 1987. "Culture and Cognition." Teoksessa *Cultural Models in Language and Thought*, toim. Dorothy Holland & Naomi Quinn. Cambridge: Cambridge University Press, 3–40.
- PENTIKÄINEN, JUHA. 1990. *Suomalaisen lähtö: kirjoituksia pohjoisesta kuoleman kulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- POWER, EMMA. 2008. "Furry Families: Making a Human–Dog Family through Home." *Social & Cultural Geography* 9:5, 535–555.
- PROUT, ALAN & ALLISON JAMES. 1997. "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems." Teoksessa *Constructing and Reconstructing Childhood*, toim. Allison James & Alan Prout. London: RoutledgeFalmer, 7–33.
- REDMALM, DAVID. 2015. "Pet Grief: When is Nonhuman Life Grievable?" *The Sociological Review* 63:1, 19–35.
- SCHURMAN, NORA. 2012. "Hevoset hevosina": eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta. Joensuu: University of Eastern Finland.
- SHIR-VERTESEH, DAFNA. 2012. "'Flexible Personhood': Loving Animals as Family Members in Israel." *American Anthropologist* 144:3, 420–432.
- SMITH, SIDONIE & JULIA WATSON. 2010. *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. Toinen painos. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- THOMAS, KEITH. 1983. *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England 1500–1800*. London: Allen Lane.
- THOMPSON, KIRRILLY. 2011. "Theorising Rider–Horse Relations: An Ethnographic Illustration of the Centaur Metaphor in the Spanish Bullfight." Teoksessa *Theorizing Animals*, toim. Nik Taylor & Tania Signal. Leiden: Brill, 221–253.
- TIPPER, BECKY. 2011. "A Dog Who I Knew Quite Well: Everyday Relationships between Children and Animals." *Children's Geographies* 9:2, 145–165.
- TURNER, JONATHAN H. & JAN E. STETS. 2005. *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WILKIE, RHODA. 2010. *Livestock/Deadstock: Working with Farm Animals from Birth to Slaughter*. Philadelphia: Temple University Press.
- WYNESS, MICHAEL. 2012. *Childhood and Society*. Toinen painos. Basingstoke: Palgrave Macmillan.